

Tamara Stojanović Đorđević

Pedagogija Dečaka

Rečnik tehnologije kao fenomenologija ciklusa bez istorije

Apstrakt Autor u ovom radu sagledava pedagošku interpretaciju i doprinos Rečnika tehnologije spram kritičke i revolucionarne pedagogije Paula Freirea i njegovih sledbenika Anri Žirua i Pitera Meklarena. Ono što omogućava uporedno razmišljanje o Rečniku tehnologije i Pedagogiji potlačenih, najpoznatijem delu Paula Freirea, jeste jasan napor oba dela usmeren protiv dehumanizacije i pretvaranja pedagoškog procesa u tehnologiju. Freire obrazovni proces vidi kao simulakrum bankarskog sistema dok ga Rečnik tehnologije veoma blisko, ali opštije sagledava kao prevlast privida bez obzira na to ko i koga ugnjetava. Privid bi postojao čak i u svetu bez odnosa nadmoći, jer se razrešenjem tlačenja nećemo osloboditi istorije.

Glavne reči: Rečnik tehnologije, Paulo Freire, Klod Levi Stros, revolucionarna pedagogija, istorija, Dečaci, dehumanizacija, ogledalo

139

Dobro je što je sada pokrenuto pitanje *Rečnika tehnologije* jer danas možemo bolje da razumemo ono što je pre 33 godine dobrim delom bilo skriveno.¹ I pored toga nije lako shvatiti *Rečnik*, a da se ne zapadne u površnost nekog ideološkog diskursa što se već dogodilo odmah po njegovom objavljivanju. Takvo čitanje „na prvu loptu“ pokazalo se kao potpuni promašaj, jer nije bilo u stanju da vidi zašto *Rečnik* toliko insistira na kritici tehnologije upozoravajući na bezlični postroj koji na naše oči postaje sve ono što mi više nismo i ne možemo. Sada su sa tehnologije već sasvim skinute maske ljudskosti, ili bolje rečeno uljudnosti. Klod Levi Stros (Claude Lévi-Strauss) kao najznačajnije što je nestalo iz sveta vidi pristojnost.

„Gospodine, u vaš (zavetni) kovčeg bih stavio svedočanstva o poslednjim 'primitivnim' društvima koja izumiru, primerke biljnih i životinjskih vrsta koje će čovek uskoro uništiti, uzorke vazduha i vode još nezagađene industrijskim otpadom, ilustracije i zapise o mestima koje će civilna ili vojna postrojenja uskoro opustošiti. Dvadeset i pet pregrada ne bi bilo dovoljno! Ali, kada bismo pokušali predvideti šta od književne i umetničke produkcije iz poslednjih 20 godina zaslužuje da bude sačuvano, sigurno bismo pogrešili. A skretati pažnju našim dalekim potomcima na teorije i naučnu opremu koje će oni smatrati

1 Ovaj rad je deo istraživanja koja se izvode na projektu 178018 Društvene krize i savremena srpska književnost i kultura: nacionalni, regionalni, evropski i globalni okvir koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

zastarelim, bilo bi oholo i besmisleno. Zato je bolje ostaviti im svedočanstva o tolikim stvarima koje oni, zbog naših grehova i grehova naših nastavljača, nikada neće upoznati: čistoću elemenata, raznolikost bića, ljupkost prirode i pristojnost ljudi“ (Levi Stros 1988: 264–265).²

140

Nepristojnost tehnologije je beskrajna, drska, arogantna, podsmešljiva – ne osvrćući se ona besprizorno proizvodi sve šta može ne pitajući se da li treba. Svet opsednut slikama razaranja i propasti vapi za novom pedagogijom pristojnosti koja neće proizvoditi dekonstrukciju pod vidom ideologije ili tehnologije „oslobođenja“. Krajem šezdesetih godina prošlog veka kada se po evro-američkoj transverzali razlio talas pokreta usmerenih društvenom oslobođenju, činilo se da će se pokreću dalekosežne promene. Međutim, već generacija koja izlazi na intelektualnu scenu krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prozire da je reč o odglumljenoj katarzi koja je učvrstila poredak neslobode. Kao odgovor na tu „revoluciju u pokušaju“ počele su se ređati tehnološke „revolucije“ koje su prizivale prosveteni optimizam „savladavanja prirode“ i nudile konkretne rezultate tehnološkog dejstva. Na žalost, njihov cilj nije bila odbrana ili poboljšanje života, već konzerviranje postojećih društvenih odnosa. Tehnološka revolucija bila je represivni odgovor na mogućnost dostizanja novih društvenih sloboda. Kada sagledamo istorijske ishode protagonista proizvodnje oslobodilačkih privida u Evropi, koji su se transformisali u promotere vojnih intervencija i obojenih revolucija, vidimo da je dignitet tog pokreta najvećim delom urušen.

U talasu koji se razbio pod bedemima tehnološke revolucije, ipak se izdvajaju neki pokušaji koji nisu imali u vidu instant političke promene, već su nameravali da korenitije utiču na sam postupak obrazovanja svesti što je, u dužim vremenskim rasponima, ključ svake promene. Reč je pre svega o „mikro-revoluciji“ kritičke pedagogije koja se širi od dela brazilskog autora Paula Freirea (Paulo Freire) *Pedagogija potlačenih*, prvi put objavljenog 1968. na portugalskom (*Pedagogia do Oprimido*).³ Iako napisano na obodu vladajućih kultura, ovo delo je ostvarilo veliki uticaj jer je napustilo mehaniku pedagogije zatvorenih prozora. Oslonjeno na duh

2 Ovo je odgovor na pitanje novinara časopisa *Le Figaro Litterature* da navede događaje, otkrića, pronalaskе, knjige, slike iz poslednjih dvadeset godina, koji bi se kao svedočanstvo o našoj epohi zatvorili u dvadeset pet pregrada jednog kovčega, koji bi bio zakopan i koji bi arheolozi pronašli godine 3000.

3 Nekom čudnom sinhronizacijom iste godine kada i Freirova *Pedagogija* pojavljuje se prvo delo peruansko – američkog antropologa Karlosa Kastanede, *Učenje Don Huana*, koje takođe donosi novu, oslobodilačku pedagogiju. Međutim, ono pripada drugoj paradigmi o kojoj se rado ne govori u akademskoj sredini, ali koja se može razmatrati u kontekstu *Rečnika* zbog niza pojmova povezanih s takvom vrstom antropologije i pedagogije. To bi, naravno, zahtevalo posebnu raspravu.

vremena ono se založilo za oslobađanje učenika i njihovo samosvesno učestvovanje u nastavnom toku. Freire se zalagao da se nastavi borba za obrazovanje kao sredstva oslobodilačkog praksisa. Njegova teorijska dostignuća u Pedagogiji obespravljenih imala su uticaja na naučni rad u oblasti sociologije, antropologije, pismenosti, ekologije, medicine, psihoterapije, filozofije, pedagogije, kritičke teorije društva, muzeologije, istorije, žurnalistike i pozorišta. Njegov doprinos ogleda se u tome što je pomogao osnivanje novog istraživačkog pristupa, poznatog kao participativno istraživanje.

„*Kritička pedagogija* predstavlja dijalektički i dijaloški proces koji vodi do reciprocne razmene učitelja i učenika – razmene koja se angažuje na zadatku preformulisanja, refunkcionisanja i ponovnog postavljanja pitanja o razumevanju same sebe, dijalektičkog isticanja strukturnih i relacionih dimenzija znanja i njegovih razgranatih dimenzija moći/znanja. U osnovi kritičke pedagogije je ubeđenje da je u demokratskom društvu obrazovanje od suštinskog značaja, te da nijedno demokratsko društvo ne može opstati bez jake kulturne baze oblikovane obrazovnom praksom koja obezbeđuje uslove u kojima građani izrastaju u svesne, kritički nastrojene i dobro obaveštene jedinke, sposobne da donose moralne sudove i ponašaju se na društveno odgovoran način, pri čemu se, gledano sa aspekta etike i politike, naglašava važnost kritičke analize i moralnog prosuđivanja. Time se omogućava da se preispitaju opšteprihvaćene pretpostavke, razmotre pitanja ličnog i društvenog delovanja, kao i novih zahteva i mogućnosti demokratskog uređenja“ (Žiru 2013: 90).

141

Freire je napravio iskorak u pedagogiji idejom o *revolucionarnoj pedagogiji* čija je suština u novom odnosu nastavnika, učenika i društva. „Ona suprotstavlja odnose moći/znanja njihovim sopstvenim unutrašnjim kontradikcijama; iz tako snažno i često neizdrživog sukoba, umesto epistemološkog razrešenja na višem nivou, rađa se privremeni pogled na novo društvo oslobođeno ropstva prošlosti, vizija u kojoj prošlost odjekuje u sadašnjosti, istovremeno i zvan i pored sveta. To se događa na mestu na kome subjekat shvata da se nalazi u svetu i da mu je podređen, ali se kreće kroz njega uz moć da ga ektopijski imenuje tako da skrivene poruke mogu biti otkrivene u slučajnostima svakodnevice“ (Meklar 2013: 291).

O suštini pedagogije Paula Freirea (kritičke i revolucionarne) ima više napisa u pedagoškoj literaturi. Mišljenja o tome nisu u saglasju, iako se Freire jasno zalagao za bolji položaj radnika u kapitalizmu kroz njihovo kvalitetnije obrazovanje. Kao blisko suštini treba videti mišljenje Pitera Meklarena (Peter McLaren): „Freireovska pedagogija je priča o borbi za kritičku svest tumačena u odnosu na jake dijalektičke kontradikcije kapitalizma koje postoje između produktivnog rada i kapitala i između

proizvodnje i razmene i njihove istorijske povezanosti razvoja. Bez obzira na lične, epistemološke, ontološke i moralne puteve koje izaberemo kao obrazovni radnici, u nekom trenutku moramo da stanemo licem u lice sa sirovom realnošću kapitalističkih društvenih odnosa, kako u lokalnom tako i u globalnom kontekstu. Ne možemo da ignorišemo te odnose, ako ćemo da se uključimo u revolucionarni obrazovni praksis nije dovoljno da oplakujemo patnju i nevolju obespravljenih, već moramo da tražimo načine da ih transformišemo“ (Meklar: 297).

Naša namera je da spram revolucionarne pedagogije, koja je i danas živa u delima Freirovih nastavljača, sagledamo moguću pedagošku interpretaciju *Rečnika tehnologije* i da u tom kontekstu pokušamo da vrednujemo njegov doprinos.

142

Rečnik po duhu i slovu, kao i vremenu nastanka nesumnjivo pripada „novom talasu“ skeptičnog pogleda na „oslobodilačke“ energije šezdesetih koje jenjavaju zauzimajući hijeratične guru-poze u društvenom sistemu. On nastaje kao međuigra između vremena političkih i vremena tehnoloških revolucija, između sedamdesetih i devedesetih, i kao takav prirodno nije naišao na razumevanje ni jednih ni drugih. Ono što omogućava uporedno razmišljanje o *Rečniku tehnologije* i *Pedagogiji potlačjenih* jeste jasan napor oba dela usmeren protiv dehumanizacije i pretvaranja pedagoškog procesa u tehnologiju. Freire obrazovni proces vidi kao simulakrum bankarskog sistema dok ga *Rečnik* veoma blisko, ali opštije sagledava kao prevlast privida bez obzira na to ko i koga ugnjetava. Privid bi postojao čak i u svetu bez odnosa nadmoći, jer se razrešavanjem tlačenja nećemo osloboditi istorije.

Tri su osnovna koncepta na kojima počiva naše pedagoško čitanje *Rečnika tehnologije*. To su tehnologija i istorija i ogledalo. Tehnologija je proizvodnja oblika, istorija otuđenje života u oblik, a ogledalo pretvaranje ličnosti u oblik. *Rečnik* donosi neposredno, „kratko spojeno“ povezivanje ovih koncepta – on ih vidi kao sinonime. Ako se poigramo, mogli bismo reći da je istorija tehnologija ogledala ili je tehnologija ogledalo istorije. Autori *Analize* dešifrovali su koncept ogledala kao „društveno – politički sistem“, što možda nije daleko od istine ako ogledalo shvatimo kao Bekonove (Bacon) idole ili Platonove (Πλάτων) odraze u pećini.⁴

4 Vidi: *Analiza ideološke orijentacije Vidika i Studenta*. Prvi put, s promenjenim naslovom, objavljena u romanu Svetislava Basare, *Fama o biciklistima*. Na skupu *Rečnik tehnologije – 33 godine posle* utvrđeno je da je inicijalni autor Slobodan Antonić. Integralna verzija *Analize* na <https://recniktehnologije.wordpress.com/>. Pristupljeno 15. januara 2015.

Ogledalo je tehnologija privida, savršena opsena. U tom kontekstu tehnologija je proizvodnja oblika – kretanja koje se, kako uviđa *Rečnik*, sudara sa sobom da bi u stalnim protivrečnostima proizveo nestvarnost. „Kretanje i oblik su jedno koje se dvostruko pokazuje: kao priroda i kao tehnologija. Uspostaviti ovu razliku znači istorijski misliti... Iz toga ne treba zaključiti da su priroda i tehnologija isto, već da je njihov identitet ostvarenje istorije“ (Petrović 1982: 9). Tehnolozi prenose oblike iza glava nesvesnih gledalaca spram svetla da bi tako bacali razigrane senke na zid na kome se zbiva predstava istorije. To je tehnologija čiji posao je obezbeđivanje prevlasti privida. Po lapidarnoj prirodi *Rečnika* pred nama se tako u sinergiji tri koncepta nalazi dovršen ceo „sistem“. Ogledalo je osnovno načelo, tehnologija praktična proizvodnja oblika koja se služi „mašinom“ ogledala, a istorija je zaslon na kome se sve to događa. Teško da bi se sa samo tri odrednice mogla bolje izraziti priroda stvarnosti.

143

„Freire jasno kaže da uspeh obrazovnih i kulturnih procesa čiji je cilj oslobođenje nije u tome što oslobađaju ljude okova, već što ih kolektivno pripremaju da se sami oslobode“ (Meklar 2013: 278). Freire od učenika traži da postanu svesni svoje nedovršenosti (neuljudnosti) i da u potrazi za upotpunjavanjem (povezanošću) napuste strah od slobode na čemu počiva klasična škola. „Ugnjeteni, koji su se poistovetili sa slikom ugnjetuća, i usvojili njegove smernice, puni su straha od slobode“ (Freire 1993: 45). Već u tom početnom uvidu jasna je njegova filozofska lektira koja nije samo marksistička već se neposredno nastavlja i na filozofiju egzistencije. Rekli bismo da je za njega poistovećenje sa slikom suština pedagoškog nadgledanja svesti. To nas opet neposredno upućuje *Rečniku*, pre svega konceptu ogledala koje „ekonomijom privida“ upravlja slikama – oblicima da bi ovladalo stvarnošću.

Rečnik je zaista pisan posebnim jezikom, „ezopovskim“ kako već tvrde njegovi prvi forumski kritičari, i po tome se razlikuje od racionalnog Freireovog teksta. Naša ideja je da je jedan od njegovih ključeva nesumnjivo pedagoški jer *Rečnik* u ovim „ezopovskim“ konceptima uspeva da opštije shvati pedagoški proces nego što to može racionalistički diskurs. Oni zaista na prvi pogled zbunjuju jer traže povezanije i „uljudnije“, ne-tehnološko čitanje, ali, s druge strane, imaju veću moć prodiranja u materiju problema. To je kritička pedagogija u najboljem izdanju jer govori jezikom mogućnosti koji se ne stvrđuje u dogmatiku „oslobođenja“, nego simboličkim asocijacijama formira likvidno jezgro celovitog obrazovanja. To jezgro nije centrirano ni prema kojoj ideologiji, već se može „prenositi“ u različite kontekste, zato što je metafora, a ne dogma. Inače,

danas je očigledno da je racionalističko obrazovanje u rasulu, jer prvo nema povezanosti među konceptima koji se proučavaju, a potom nema uljudnosti između nastavnika i učenika. Sve je to jedna kultura nepovezanosti koju će potop Interneta zbrisati.

Čitanjem *Rečnika* neka dobro skrivena značenja evropske pedagogije izbijaju na površinu. On ne koristi konvencionalnu pedagošku terminologiju, ali, s druge strane, donosi vetar svežih ideja. To se posebno vidi u konceptu Dečaka. Ja koje misli da postoji, ili kome se, bolje rečeno, čini da postoji jer misli, koje je svojim meditacijama oktroisao Rene Dekart (René Descartes), uprkos svim nadama Prosvetiteljstva, nije uspelo da u proteklih nekoliko vekova odgaji Dečake tako da postanu subjekti. Ono je pretrpelo neuspeh jer se pre čini da je stvorilo robote. Dečaci su se pretvorili u Tehnologe čiji glavni zadatak *jeste* da misle (jer oni su prosvেćenici) da bi menjali svet. Ali iako su pokrenuli promene, oni nisu njihov subjekt, jer se promene otimaju njihovim zamislima. Oni ne vladaju, već se nevoljno klizaju na pokretnoj traci istorije. Da bi prividno ovladao promenama, Dečak neprestano zamišlja kraj istorije, ali koji se obavezno pretvara u neku sledeću priču. U toj nemoći, dobro prikrivenoj retorikom svemoćne gordosti, on podleže opsenama ogledala prema kome se neprekidno odmerava i podešava. Svet izvan ogledala (pećine) njemu nije zanimljiv, a, Platon to dobro uočava, on ne veruje i da postoji.

144

Prema etimologiji navedenoj u *Rečniku* latinska reč *proles* je etimološki izvor termina proleter, dete istorije. Ono žudi da se oslobodi, da prevaziđe istoriju, ali je sve dublje zaglibljeno u njoj, jer Dečak – proleter nikada neće izaći iz vlastite nezrelosti. Iako Imanuel Kant (Immanuel Kant) tvrdi da je Prosvetiteljstvo izlazak čoveka iz vlastite nezrelosti, oslobođanje od struktura koje su upravljale njegovim životom, izgleda da je upravo tehnologija struktura nad strukturama, najveća nezrelost do koje je dovelo upravo Prosvetiteljstvo. Problem s filozofima prosvеćenosti je da su širili lažne nade i da su sva njihova uzdanja u zrelost razuma završila u iracionalnom glibu privida. Verovatno je tome doprinelo slivanje bogatstva iz osvojenih kolonija tokom Doba otkrića koje je dobrim delom uslovlilo javljanje nereálnih perspektiva, pomutilo razum i dovelo do gubljenja mere čovekovih mogućnosti.

Za razliku od Freirea *Rečnik* ne govori o kapitalizmu i nejednakosti u ogoljenim terminima ideologije oslobođenja. On simbolično opisuje Dečake, proletere koji hoće da odrastu tako što će proizvesti mnoštvo oblika privida, menjajući slobodu za njenu formu, sliku slobode. Boreći se protiv ugnjetača preuzeli su njegovu sliku. *Rečnik* je napisan kao pedagoški

spis da bi pomogao deci da odrastu i da zaustavi transformaciju Dečaka u Tehnologa. Jedini način je da im se pruži pravo obrazovanje, širina prostora koji im daje mogućnost da odu u šumu pojmova, simbola, metafora i tu se sretnu sa slikom svog straha i da prođu kroz to. Sa kritičkom pedagogijom Freira *Rečnik* se razilazi i u tumačenju pojma istorije. Freire kaže: „Dehumanizacija koja ne određuje samo one kojima je oduzeta humanost, već takođe (mada na drugačiji način) i one koji su je oduzeli, jeste izobličjenje pozvanosti da se potpunije postane human. To izobličjenje događa se unutar istorije; ali ono nije poziv istorije. Zaista, priznati dehumanizaciju kao poziv istorije vodilo bi cinizmu ili krajnjem očajanju. Borba za humanizaciju, za emancipaciju rada, prevazilaženje otuđenja, za potvrđivanje čoveka i žene, bila bi beznačajna. Ta borba moguća je jedino jer dehumanizacija, mada konkretan istorijski čin, nije predodređena sudbina već ishod nepravednog poretka koji izaziva nasilje ugnjetaca koje u povratku dehumanizuje ugnjetene“ (Freire 1993: 26).

145

Freire vidi da je istorija prostor u kome se odvija dehumanizacija, bolje rečeno neuljudnost i nedoraslost, ali on pokušava da spase istoriju govoreći da ona nužno ne mora biti nečovečna. On nema strah od slobode, ali ima strah od života izvan istorije. Život izvan istorije ostaje za njega samo cinizam i očaj. Čini se da je zaista potreban veliki optimizam kada se tako, posle svega, pokušava da se spase istorija. Freire vidi izobličjenje istorije, ali ne i da je svaka proizvodnja oblika izobličjenje i da se unutar istorije nikada neće dogoditi transformacija Dečaka u Ličnost. Njemu problem zadaju njegovi glavni pojmovi, ugnjetac i ugnjeteni, jer mu se čini da će prevazilaženjem te opreke biti ukinuto otuđenje i da će Dečaci, oni koji su ugnjeteni i oni koji ugnjetavaju, naći razrešenje svog sukoba u pravednom poretku. To je već naravno teologija, a ne sociologija, jer u sociologiji nismo do sada videli ni jedan pravedni poredak – on je rezervisan samo za teologiju. Marksizam pre svega i jeste teologija pravednog poretka u igri potreba i mogućnosti. Prema Freireu, mi bismo zapali u cinizam verujući da će istorija u bilo kakvom poretku uvek proizvoditi Dečake. Šta god da radimo, istorija dehumanizuje – za njega je to očajanje. Međutim, ne vidimo iz perspektive *Rečnika* zašto bi pojam istorije bio obavezan. Većina kultura ga uostalom nije ni imala, a one koje su ga imale nisu ga tumačile na prosvetljen način koji Freire neupitno prihvata. *Rečnik* se oslobađa uzdanja u pojam istorije, koga vidi kao sam izvor neslobode, suprotno hegelijanskoj ideji da će istorijsko napredovanje ostvariti slobodu. Samim tim on odustaje od potrage za pravednim poretkom koji je suštinska apologija istorije. Freire ne vidi da traganje za pravednim poretkom zapravo proizvodi istoriju. Istorija nije posledica

dijalektike ugnjetavanja, ona je njen uzrok. Listom svi ideolozi oslobođenja zamenjuju uzrok s posledicom. Ali da bi se to uvidelo, trebalo je proučiti *Rečnik tehnologije*.

Kako shvatiti tu veliku zamenu teze o kojoj govori *Rečnik*? On smatra da Ja-mišljenje ne prethodi delanju, ono nije njegov uzrok, jer Ličnost deluje iz neistorije, iz pustinje, iz samosvesti, lišena biografije i otuda spremna za slobodu. To, naravno, mora da izazove reakciju prosvetiteljske kulture koja svima, osim sebi, oduzima pravo na istoriju (da bi sam tako postala zarobljenik istorije) čineći ih tek stanicom na putu ka prosvetenom racionalizmu. Ali istorija je samo privid povezanosti, zamotana u plašt vremena ona ređa oblike u muzej isušenih sećanja. Svestan toga Levi Stros piše „Nisu još zadovoljni, a nisu ni svesni da vas uništavaju, moraju vašim senkama da utole svoj ljudožderski žal za istorijom koja vas je već savladala“ (Levis Stros 1960: 40). Istorija guta ljude i umesto njih ostavlja samo Dečake i Tehnologe.

146

Rečnik je mogao da se probije do ovako produbljene pedagogije iz jednog suštinskog razloga – on nema vidljivog autora, odnosno nema svoje Ja. On je otvoreno anti-dekartovski spis, jer smatra da je Ego-centričnost temelj i neuljudnosti i nepovezanosti sveta. Istorija počinje da se stvara tek kada se Ja izdvoji iz sveta i počne da se smatra subjektom. Poslednja dela koja nisu imala svoje Ja nastala su u Srednjem veku i to je možda razlog zašto *Rečnik* nosi ruho starog rukopisa. Autori nisu u prvom planu tako da je već i po tome reč o slobodnoj asocijaciji kojoj istorijski kopirajt nije bitan. Već i na toj ravni vidi se značaj *Rečnika* koji oslobađa misao od istorijskih sila, ne dopušta da čitalac bude pod vlašću istorije, njenog toka i njenih opsena. S druge strane, Dečaci su nešto što traži istoriju kao medij svog razvoja, kao zid na kome će ostaviti svoj potpis uljuljkani u tok književne priče ili ideološkog traktata. Dečaci žele da se razviju tako što u istoriji postati Tehnolozi koji će rešiti sve tajne, od „tajne prirode“ do „tajne istorije“. Dečaci misle, oni imaju svoje Ja, ali ono opstaje kao subjekt ukoliko njihova igra ostaje zauvek zatvorena u istoriji.

Dekartovo Ja koje misli okušava se kao subjekt, ali da li je ono slobodno? Nije ni jedno ni drugo, ono je jednostavno ravnodušno prema slobodi. Njemu je dovoljno što misli. Teško je onda bilo kojim pedagoškim sredstvima naterati to Ja da se obrazuje za slobodu. Prosto nema smisla postaviti pitanje slobode spram Ja koje misli i u tome nalazi svoje postojanje. To uvek završava u ćorsokaku, a cela istorija prosvetene filozofije nam svedoči o tome. Subjekt se ne može osloboditi jer se iscrpeo u mišljenju. A ako ne misli, već deluje bez zadatog misaonog okvira, on za

egocentričare nije subjekt jer nema temelj: delovanje za njih nije moguće, a da prethodno postojanje nije izvedeno iz mišljenja. Marksovo Ja koje hoće da menja svet na osnovu raskrinkavanja „tajne istorije“ je kao pokušaj da se čovek natera da leti da bi brže stigao, iako on ne može da leti, već u tom pokušaju leta samo dublje pada. Let u komunizam završio se zato padom u kapitalizam.

Freire sledeći Marksa (Marx) govori o subjektima koji u revolucionarnoj akciji treba da promene stvarnost. Koju stvarnost? Šta je stvarnost? Stvarnost odnosa potlačenih i zavlašćenih? A šta je subjekt? Da li je to Ja koje misli, ili su to proleter i koji snuju prevrat, ili su to kapitalisti koji ugnjetavaju? Ništa od svega toga nije subjekt, ni kada ugnjetava ni kada je ugnjetavan, jer su svi jednako robovi svojih privida. I privida nad prividima – tehnologije. Sve to nije stvarnost, već istorija, jer tehnologija ne vodi ka postojanju, već na suprotnu stranu. Freire pada u zamku novovekovnih egocentričnih filozofija kojima se čini da je stvarnost nešto što je neraskidivo povezano sa subjektom koji je dat kao Ja u ljudima. „Nema istorijske stvarnosti koja nije humana. Nema istorije bez humanosti, i nema istorije za ljudska bića; ima samo istorije humaniteta koju stvaraju ljudi i koja povratno stvara njih. To je kada većini nije dato da učestvuju u istoriji kao Subjekti i kada postaju podvlašćeni i otuđeni“ (Freire 1993: 111). Za Freirea stvarnost je istorija, nešto što je dato na volju ljudima. Njegova obećana zemlja je učestvovanje u istoriji. On ne vidi stvarnost, ljudsku stvarnost izvan istorije iako smo u toku istorije mogli da vidimo sve osim uljudnosti. Dok se bori protiv pedagoške lažne svesti, izmiče mu da prava pedagogija počinje tek s ukidanjem pojma istorije, glavnog izvora lažne svesti, starmalog čeda prosvetiteljske pedagogije.

Zato on i ne shvata dobro tehnologiju. Ona je za njega dualistički refleks istorije. „I nehumani ugnjetači i revolucionarni humanizam jednako koriste nauku. Nauka i tehnologija u službi prvih koristi se da bi svodila ugnjetene na status ‘stvari’; u službi potonjih ona služi da bi unapredila humanizam. Ugnjeteni moraju da postanu Subjekti potonjeg procesa da se na njih više ne bi gledalo kao na puke objekte naučnog zanimanja“ (Freire 1993: 114). Kakva iluzija, zabluda velikog pedagoga. On je pustio vuka u tor sa jaganjcima samo zato što vuk zna da na sebe navuče jagnjeće runo. On nije prepoznao suštinsko otuđenje, izvor egzistencijalnog cinizma, tehnologiju, prema kojoj svaki ljudski ugnjetač izgleda kao nimfa s harfom. Kakvu pedagogiju možemo očekivati pred zahtevima tehnologije? Nije više reč o otuđenju, već o demontiranju prirode čoveka na sastavne delove. To stara konzervativna, a ni nova revolucionarna pedagogija

jednako nisu u stanju da shvate. Zato *Rečnik tehnologije* danas izgleda kao najodlučniji pedagoški doprinos kraja prošlog i, evo, početka ovog veka.

Kome je namenjen takav *Rečnik*? Pre svega Dečacima izgubljenim u lavi-rintima prosvjećivanja koje treba da obrazuje za život u svetu izvan privida tehnologije i istorijskog ispunjenja. Zatvoreni u pećinama Ja-refleksije Dečaci imaju neurozu školovanja gde su predmeti bez podmeta, odvojeni jedni od drugih u rasutim delovima koje kao da ništa ne povezuje osim neprozirnog vela istorije bačenog preko sveta. Zato se oni međusobno ne čuju i ne vide, već se sporazumevaju uz pomoć univerzalnog prevodioca koji je tehnologija. Tehnologija prevodi sve činjenice sveta na jezik Dečaka koji oni mogu da razumeju ne pitajući se da li je prevod tačan.

148

Kada je Dekart u *Meditacijama* otkrio Ja kao subjekt, ono je ubrzo postalo univerzalni prevodilac i zauzelo apsolutističku pozu – Ja sam istorija. Drugim rečima, istorija („učiteljica života“) je tautologija vladajućeg Ja. Učitelj misli, kaže Freire, dakle on jedini postoji. Dečaci se trude da preuzmu njegov subjektivitet i da se tako probiju do postojanja. Ali između učitelja i Dečaka je istorija koja *uvek* vodi na slepi put. Hegel (Hegel) s izvesnom dozom čuđenja, jer ne odgovara njegovom optimizmu napredovanja Duha, uočava, upoređujući tokove Francuske revolucije sa antičkom Grčkom, da ono čemu istorija uči jeste da subjekti nikada nisu ništa iz nje naučili i da nikada nisu postupali prema poukama koje su se mogle iz nje izvući. Istorija otuda nije smisleni uvod u samopoznavanje, već samo ornament narcisoidne pedagogije koja zna sve, sve „tajne“ koje „demistifikuje“, a zbunjenom učeniku ne dopušta da dođe do daha i do reči i da napravi smisleni korak napred. S druge strane, u *Rečniku* između odrednica povezanih sinonimima čitalac ima dovoljno vremena da se zamisli, da udahne svež vazduh nesputane misli, da iznova kružno poveže rastrojenu svet i da to kretanje iskoristi kao vozilo koje će reči – sinonime voditi jednu prema drugoj. To je više nego dovoljno za novu pedagogiju sinonima koja bi Dečake, proletere koji su postali tehnolozi, navela da prestanu da naduvavaju oblike, već umesto toga da ih povezuju. *Rečnik* je upravo škola povezanosti. To je i najviše što pedagogija može da učini u istoriji. Povezivanje, preslikavanje, reklo bi se „strujno kolo“ simbola i pojmova je bitna posebnost *Rečnika*. On nije ugodan za čitanje, zahteva misaoni napor čitaoca koga ne nosi struja „razvoja“ neke istorije, opisana u romanu ili traktatu, već on sam mora da se „učitava“, da premošćuje, povezuje i stvara tok koji mu po prirodi stvari autor romana ili traktata (pro)daju. I na taj način *Rečnik* iskazuje napor da se oslobodi istorije, njenih slapova i da čitaoca suoči s neistorijskom situacijom čitanja. To je

već sasvim drugo obrazovanje čitaoca koji mora da se „probudi“, a ne da se uspavljuje slušajući žubor autorovih misli.

Ako bi po načelima *Rečnika* pedagogija bila ustrojena ciklično kao fenomenologija preslikavanja, i snoliko, bez racionalističke cenzure, njen domašaj bio bi mnogo veći od Ego-centrične prosvetiteljske tehnologije. Struktura odrednice u *Rečniku* može da se shvati i kao struktura moguće pedagogije – polazi se od etimologije, istorije, prelazi se preko značenja i tumačenja, ali se znanje, obrazovanje uspostavlja tek u ciklusu sinonima koji mire odvojena značenja i daju mogućnost da se iza privida razvoja i suprotnosti prepozna identitet. Obrazovni mehur upravo se stvara u sve napetijoj razlici stvarnosti i narcisoidnog racionalizma koji, često bez bilo ikakvog pokrića, proizvodi nove informacije. One se glumeći znanje, „društvo znanja“, nameću kao izraz i tumačenje stvarnosti, dok se zapravo trude da je pokore. U tom cilju sistem obrazovanja proizvodi, kao u industriji, nove edukativne alate koji dalje generišu nove generacije alata, a da niko više mnogo ne brine šta se zapravo proizvodi, tako da se brzo naduvava mehur koji može da raznese ceo sistem obrazovanja. Taj mehur danas se sasvim jasno vidi kao Internet.

149

Racionalistička pedagogija veruje kada pokaže, izloži istoriju, kada izvede obred racionalističke demistifikacije događaja, izvuče njihovu racionalnu suštinu, napravi od njih beli hleb bez mekinja i klica, da je rekla sve i time obrazovala Dečaka. Ali ništa pogrešnije od toga. Ona je njega uvela samo u racionalni teatar, u obred apstrahovanja stvarnog života i svođenja na dogmu. Ali nešto bitno ostaje izvan tog teatra. A šta je to bitno? Ništa manje i ništa više nego život u svojim neuhvatljivim promenama i preslikavanjima koji teče između svih racionalističkih pedagoških zamki koje su mu postavljene. Život se ne kreće kroz dedukciju i indukciju, već kroz sinonime od koji svaki u sebi nosi skrivenu celinu i snagu da prepozna drugog. Racionalistički smo rešili tajnu istorije, nabrojali smo sve njene godine i događaje, ali smo izgubili život. Život je cena ovladavanja istorijom. Prava pedagogija je spremnost da se ta cena ne plati i da se istorijski tok uravnoteži ciklusima sinonima.

U tom kontekstu Dečaci treba da dođu do iskustva posvećenog kruženja sinonima, koje ima prošlost, proteklo vreme, ali ne i istoriju, jer istorija je traktat što ima početak i kraj dok je *Rečnik* nešto što kruži bez prestanka. Takva pedagogija nije šuplji oblik u koje se pakuje mišljenje, već „ruke u testu“ koje zahvataju punoću prisustva. Pedagogija *Rečnika* je jezik koji se kreće na neomeđenom polju pročitanih i učitanih zamisli i odrednica koje se oštro ne graniče kao u kakvom klasičnom *Rečniku*, već

sadejstvuju. *Rečnik* nesumnjivo jeste tekst, ali je više sredina, kao što je voda sredina ili je vazduh sredina u kojoj se događa život. U *Rečnik* treba da se zaroni, da se u njegovoj sredini diše da bi se otkrilo kakva forma života tu opstaje. On je očito posebna konfiguracija lingvističkog terena kojoj ne odgovara ni jedan nama poznati *Rečnik*. Razlika je u tome što su rečnici ili empirijski, preslikavaju značenja bez odnosa prema smislu, ili se služe *Rečnikom* kao spoljašnjom formom svoje priče. *Rečnik tehnologije* se razlikuje od takvih pokušaja – u ovom slučaju forma *Rečnika* je izabrana jer sadrži u sebi najmanje istorije. On ne gomila podatke i pojmove, već traži da ih sagledamo upućene jedne na druge. Druge literarne upotrebe *Rečnika* oslanjaju se na tok, vreme, evoluciju priče nastojeći da na taj način prikažu povezanost stvari. Tako je i u *Hazarskom rečniku*, koji se pojavio prvi posle *Rečnika tehnologije*, a samo ovlaš usvojio formu *Rečnika* kao estetsku, čulnu formu, dok zapravo čitaoca pritiska svojom pričom i daje značenja samo kao funkciju istorije.

Cilj *Rečnika*, s druge strane, jeste da iza značenja uspostavi veze – ne kroz priču, ne kroz evoluciju toka, već kroz identitet, kroz sinonime koji otpočinju čudno preslikavanje i kruženje produbljujući tako misaoni prostor i dajući mu neočekivanu Ne-Ja dubinu. Čini se da on tone sam u sebe da bi se iz mnoštva sinonima rodila misao identiteta suprotnosti, nevidljivi ključ svakog smisla. *Rečnik* uspostavlja veze, metafore, povezuje slično i suprotno, i pomaže tako jeziku da pronađe svet. Prateći kruženja sinonima vidimo kako se ocrtavaju pojmovna jezgra oko kojih se okupljaju ostali pojmovi i reči i stvaraju saznajni čvorovi koji privlače pojmove koji kruže. Nema hijerarhije, nema objašnjenja saznajnog izbora zašto nekih pojmova ima, a nekih nema, odrednice samo nastupaju. Kada tako neko vreme čitamo *Rečnik*, horizontalno kroz iteracije sinonima, postaje nam jasno zašto je on svoju misao zapisivao na taj način, zašto nije traktat, dnevnik, manifest, memorandum... Što je tekst bliži rečniku, svedenom, ogoljenom značenju, bez opravdanja i tumačenja, tada se lakše pamte veze, utisci, ideje jer nisu pretovareni pričom, apologijom, evolucijom... Ukoliko tekst pada pod neki pripovedački obrazac, on ima manje praznine u sebi, njegove reči postaju splepljene kao neki tonovi kompozicije koja nije modulirana dužinom pauze.

Osnovna ideja *Rečnika* je da istina reči ne leži u pojmovima, već u njihovim odnosima. Ti odnosi nisu ni deduktivni, povezani logikom, ni induktivni, povezani iskustvom, već sinonimni. Jeres *Rečnika* u prosveteljenom svetu mogla bi se nazvati sinonimijom. Ona znači da se neophodna povezanost reči i jezika uspostavlja time što svaka reč ima svoj sinonim,

i što se fluid takvog *Rečnika* svetlucavo preliva u reci koja se ne zaustavlja ni na jednom posebnom značenju sve dok ne dođe do svoje suprotnosti, do pola, odakle se ponovo vraća ka ravnotežnoj tački smisla. Ako je tako, onda nam nisu potrebne forme prostora i vremena da bi povezale svet, već su dovoljni sinonimi koji to čine istovremeno u vremenu, ali i u identitetu van vremena. Jezik kontemplira samog sebe ne u značenjima već u sinonimima koji su u svakom trenutku isti i različiti. Nijedna reč nema značenje sama po sebi već samo u odnosu prema vlastitim sinonimima.

Tako u *Rečniku* vidimo epistemologiju identiteta koja buši informatički mehur, ne dopušta mu da se naduva. Povežemo li dve stvari, dve reči, dve ideje, mehur ne može da se širi, jer nastaje kada stvari beže jedna od druge, uz neizbežni alibi „informisanosti“. *Rečnik* deluje kao spreg sila, kao čvor koji se ne može preseći mačem, već drži na okupu pojmove jedne moguće nove pedagogije. Pogledajmo primer kruženja sinonima: dečak – tehnologija života – analiza – razum – inkvizicija – nauka – sat – napredak – prosvetiteljstvo – amneza – istorija – kretanje – tehnologija – Zapad – ogledalo... Tako se može čitati jedna „simbolička strategija“ iz skupova međusobno povezanih značenja koja kao da se neprekidno menjaju čuvajući identitet u različitim kontekstima u kojima mogu biti shvaćena. To su kao neke „ukrštene reči“. Razlike značenja reči, gledane tako, predstavljaju površne razlike, spoljašnjost *Rečnika*. Reči su metafore, prenosnici koji se preporučaju kroz svoje sinonime da bi se zavrtele oko praznine smisla, oko procesora koji postavlja mogućnost jezičkog izraza. Sinonimi su i neka vrsta asocijacija o čemu govori Frojd (Freud) kao o jednoj od suština psihoanalize. Asocijacije raskrivaju podsvest i daju mogućnost necenzurisanog pogleda u stvarno zbivanje. Tako i *Rečnik* sinonimima koji se povezuju u asocijacije daje mogućnost da se zaviri u civilizacijsku podsvest i da se u toj igri nazre skriveni smisao.

151

Ispod poluspuštenih trepavica može se čitati i ono što inicijalno nije napisano u *Rečniku*, ali što je virtuelno prisutno u beskonačnom ciklusu koji on pokreće. Čak bi se moglo čitati zatvorenih očiju, jer jednom pokrenuta energija sinonima preslikava se u nove oblike, nove reči i kao uranoboros izvodi sama sebe. U tom smislu *Rečnik* je blizak snovima koji ne trpe cenzuru – ima nečeg snolikog već i u njegovom izgledu, a posebno što se između odrednica može intuitivno osetiti prisustvo sna iz koga je nastao. Snovi su povezani iako ih razum, da bi uspostavio svoju hegemoniju, naziva nepovezanim. Isti taj razum koji je iskidao ovaj svet na nepovezane delove, na predmete kojima se u ime „istorijskih ciljeva“ bave nadležni specijalisti.

Rečnik prodire u snoliki oblik života tako da njegove ideje ne moraju da se vide samo kao pojmovi, već i kao pukotine kroz koje prosijava život. Deo oslobodilačkih mogućnosti *Rečnika* leži i u tome što se ne zaustavlja na pojmovima, već se služi i metaforama, simbolima, slikama – svim onim što snu stoji na raspolaganju. Prosvetiteljstvo ima neurozu simbola, koje želi da izbegne jer nisu egzaktni. Tako ubija dušu svake stvari koja govori kroz slike i simbole. Za razliku od raspričanog *Hazarskog rečnika*, koji ostaje rasparčan u istoriji i istorijskim problemima, u *Rečniku* skoro na svakom mestu možemo da osetimo dah drugog sveta, nečega neodređeno neistorijskog, neke Ne-Ja stvarnosti koja nije proizvod mišljenja, već daleko dubljeg preslikavanja. *Rečnik* je na licu mesta, on nije istorijski oklevao da sačeka nešto, već je neistorijski uvek sada i ovde glasnik potisnutog sećanja.

152 Levi Stros govori da „sve dok smo tu i sve dok svet bude postojao, postojace i ona krhka barka koja nas povezuje s nedostižnim i koja će nam pokazivati put suprotan putu našeg ropstva“ (Levi Stros 1999: 330). *Rečnik* je ta barka, jer ima jednu dimenziju više od istorije, ima u sebi nešto nadistorijsko i nedostižno. On jeste tekst, ali to je dvodimenzionalni odraz njegove trodimenzionalnosti. Neposvećeni čitalac, Dečak, razume *Rečnik* kao što bi stanovnik dvodimenzionalnog sveta razumeo biće tri dimenzije. On vidi samo otisak i veruje da je to stvarnost. Problem s Dečacima nije što su izloženi ugnjetavanju, već što im je oduzeta treća dimenzija: volja. Pedagogija nikoga ne može da obrazuje, ni od koga da napravi subjekt, istorijski subjekt, koliko god da daje dobro obrazovanje i pravednu sliku sveta, ako Dečak nije doneo odluku da odraste. Bez odluke Dečak, ma koliko mislio na sebe, ostaje to što jeste i neminovno se preslikava u Tehnologa čak i ako retorički prihvati ideologiju oslobođenja, stanovište subjekta ili ličnosti. Volja se teško može uliti znanjem, a bez volje on nije sposoban da dođe do odlučene (na latinskom *absolutus*) stvarnosti, ne može da prevlada Tehnologa u sebi. On ima strast za ispunjenjem, ali i žudnju za njegovim odlaganjem. Bez volje, bez odluke Dečak teži da bude Tehnolog. Dečaci veruju da će kao subjekti moći da preobrazu stvarnost, ali samo proizvode istoriju kao točak koji se vrti stojeći u mestu.

Drugim rečima, *Rečnik tehnologije* se bori protiv Tehnologa i tehnologije kao oblika odsustva odluke, kao istrajavanja u zabludi koja se pojavljuje kao narušavanje prirodnog reda. Dečaci savladavaju prirodu jer su nezreli za suočenje sa sobom, oni odlažu prepoznavanje do trenutka kada sve bude nestalo u tehnologiji. Dečaci misle, oni su subjekti, ali oni su bezvoljni, ne mogu da donesu odluku jer ih mori žudnja za istorijom.

Ideja *Rečnika* u ovom kontekstu čini se da je jednostavna. Dečaci u sadašnjem trenutku mogu da postanu ličnosti, a da nisu otkrili cilj istorije. Ali oni se nepogrešivo otkrivaju upravo po tome što govore o smislu i cilju istorije. Prepiru se o tome i tako otuđuju vreme odlažući trenutak ličnog ostvarenja. Pedagoško rešenje te situacije je da Dečaci postanu ličnosti bez gubljenja vremena na otkrivanju smisla istorije ili opravdanja tehnologije kroz trijumf nad prirodom.

Za razliku od pedagogije prosvetećenosti, ovo je pedagogija posvećenosti. Usmerena je prema Dečacima, proleterima, deci istorije, koja sanjaju da odrastu kao tehnolozi. Umesto prividne transformacije Dečaka koji od deteta istorije postaje otac istorije, a jednako zarobljen istorijom, ova pedagogija malim koracima prilazi najvažnijem cilju, oslobođenju Ja koje misli od istorije. Ideja *Rečnika* je da kruženju nije potreban Ja-pokretač već se ono odvija samo po sebi – veštački impulsi ideologija oslobođenja dovode samo do prividnih promena. Revolucionarna pedagogija vidi da je Dečacima oduzet subjektivitet, njihovo Ja nije uspostavljeno, ali kada se Dečacima vrati njihovo Ja u tome takođe nema razrešenja jer će Dečaci postati Tehnolozi koji će oduzimati subjektivitet onima koji dolaze. Kapitalisti su prigrabili obrazovanje – to je razlog da revolucionarna pedagogija otpočne akciju, ali ona je kratkog daha jer niko neće sprečiti Dečake da postanu Tehnolozi. Takva revolucija je ideja nepotpunog ciklusa, zaustavljenog kretanja, uverenje da Dečaci neće preći u svoju suprotnost. *Rečnik*, nasuprot tome, dopušta beskrajni ciklus gde sve stalno kruži i ne zaustavlja se ni u jednom postignutom stanju, bilo ono i raj na Zemlji. Revolucija je ipak ideja prosvetećenosti, da će Dečaci u promenjenom kontekstu, zvao se on i komunistam, racionalno uvideti da ne treba kao Kafkin (*Kafka*) Gregor Samsa da postanu kapitalističke bubašvabe. Tu je advokat Dečaka, Karlo Marks naravno skroz promašio, jer on je dete prosvetećenosti i neograničene vere u razum. On nije svestan snage fantazma koji se neće zaustaviti ni na jednoj granici ma kakvo zadovoljenje prema potrebama ona nudila. Jer on je mnogo više advokat, kao i njegov otac, nego pedagog. Svakome je jasno da ako na osnovu nekog obećanja tražiš od nekoga da nešto učini ili dela u nekom pravcu, tu nema ni traga moralnosti. A do nje Marksu i nije uopšte stalo. On ne obrazuje Dečake, već ih koristi i žrtvuje za slavu svoje ideologije. Kao na davnim inkvizitorskim lomačama *ad maiorem dei gloriam* vatra se diže do neba, svet se menja, da bi se ubrzo zaboravilo zašto je sve to počelo, a sva energija bacila na usavršavanje inkvizitorskog postupka.

Zadatak pedagogije je da se oslobodi ideologija, makar one donosile danajske darove oslobođenja, da zagasi lomače i omogući Dečacima da se

izraze bez prevodioca i posrednika, kroz simbolički pomak, kratak asocijativni spoj, hodanje po tragovima koje je smisao ostavio u sinonimima. Takva škola bila bi prelazak iz jednog egzistencijalnog nivoa u drugi, neka vrsta kulta prelaska, inicijacije. To je neophodno jer za razliku od svih kultura koje su imale kultove inicijacije, prosvetena kultura je odustala od njih i pokušala da ih zameni racionalizovanjem svesti u instrument za posmatranje, tumačenje i nadgledanje. Pedagogija, nasuprot tome, treba da predoči drugu ravan neprevodivog, nenaspramnog života i omogućući saobraćaj drugim jezikom u kome reči nisu posvađana, već ciklično harmonizovana značenja. Ta pedagogija upućuje na cikluse u kojima je celina uvek nešto više od pukog zbira delova. Ona treba da vrati nereflektovanu prisutnost u kojoj ljudi nisu odvojeni Ja-subjekti već se izjednačavaju sa svetom, postaju njegovi sinonimi. Kada se dođe do sinonima sveta i čoveka tada nestaje istorije. Verovatno je zbog toga i napisan *Rečnik*, kao neka vrsta ciklične inicijacije u kojoj učeći gramatiku ciklusa Dečak postaje ličnost.

Rečnik tehnologije nema neku preinstalisanu, teorijski korektnu stvarnost već se svaki put otkriva iz nekog novog ugla. On nije serviran i spreman za upotrebu, gotov i zaslađen do bljutavosti. Čitalac igra ulogu lovca, ide za tragovima koje su zveri smisla ostavile, traži svoj plen i kada ga uhvati, bar za trenutak, ciklična pedagogija povezanosti je ostvarila svoju nameru. On je naučio, jer je prešao put, sam, svojim umom i zna da postoji izlaz koji ga neće odvesti ni u komunizam ni u globalizam, već do njega samog. To bi se terminima *Rečnika* nazvalo razbijanje ogledala, delotvorno razotkrivanje ograničenja tehnološke tranzicije stvarnosti u zrcalo zaborava.

Literatura

- Freire, Paulo (1993), *Pedagogy of the Oppressed*, London: Penguin.
 Freire, Paulo (1994), *Pedagogy of Hope*, New York: Continuum.
 Levi Stros, Klod (1999), *Tužni tropi*, Beograd: ZBV.
 Levi Stros, Klod (1988), *Strukturalna antropologija*, Zagreb: Školska knjiga.
 Mayo, Peter (2004), *Liberating Praxis: Freire's Legacy for Radical Education and Politics*, New York: Praeger.
 Meklaren, Piter (2013), *Če Gevara, Paulo Freire i pedagogija revolucije*, Beograd: Eduka.
 Meklaren, Peter (2014), „I reforma i revolucija“, *Zenit* 14: 88–98.
 Miller, George David (1982), *Negotiating Toward Truth: The Extinction of Teachers and Students*, Editions Rodopi, Amsterdam: Atlanta.
 Petrović, Aleksandar (1980), „Otkrovenje ogledala“, *Vidici* 8: 9–15.
 Petrović, Aleksandar et al. (1981), *Rečnik tehnologije*, Beograd: *Vidici* 1–2.
<https://recniktehnologije.wordpress.com> (pristupljeno 15. januara 2015).

- Stojanović Đorđević, Tamara (2011), *Škola, temeljna znanja o prošlosti, aktuelnostima i perspektivama razvoja*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Wolf, Eric (1982), *Europe and the People Without History*, University of California Press.
- Wolf, Eric (1999), *Envisioning Power: Ideologies of Dominance and Crisis*, University of California Press.
- Žiru, Anri (2013), *O kritičkoj pedagogiji*, Beograd: Eduka.

Tamara Stojanović Đorđević

Pedagogy of Boys

Dictionary of Technology as Phenomenology of Cycles Without a History

Abstract

The author examines the pedagogical interpretation and contribution of the *Dictionary of Technology* (published in 1981) and critical revolutionary pedagogy of Paulo Freire and his followers, Henry Giroux and Peter McLaren. A comparative reflection on the *Dictionary of Technology* and *Pedagogy of the Oppressed*, Paulo Freire most renowned book, is possible due to the clear effort of both works directed against the dehumanization and conversion of the pedagogical process into technology. Freire educational process sees as a simulacrum of the banking system while the *Dictionary of Technology* very closely, but more generally sees it as the predominance of illusion, no matter who is oppressed by whom. The illusion would exist even in a world without a relationship of dominance, because the dismissal of oppression will not liberate us from the history.

Keywords: Dictionary of Technology, Paulo Freire, Claude Levi-Strauss, the revolutionary pedagogy, history, kids, dehumanization, mirror